

ІНТЕРВ'Ю ПСТЬ РУБРИКИ

Партнер ЮФ «Антика»
АНДРІЙ КУЗНЕЦОВ

Юридична спільнота і бізнес очікують проведення повноцінної реформи правосуддя

Перші кроки в цьому напрямку вже зроблені: у Верховній Раді України зареєстровані законопроекти, спрямовані на підвищення ролі та статусу Верховного Суду України

Несприятлива політична та економічна ситуація, зниження виробництва, а також відсутність інвестицій та донорських асигнувань в економіку України суттєво позначилися на умовах ведення бізнесу в нашій державі та відповідно до цього скоригували подальший розвиток ринку юридичних послуг. Сьогодні дедалі частіше можна чути про зменшення обсягу робіт в деяких юридичних практиках, проблему демпінгу та інші кризові явища. Однією з таких тенденцій є згортання судової практики, що відбувається навіть всупереч інноваціям триваючої судової реформи, які, навпаки, мали б викликати в користувачів судових послуг довіру до суду.

Експерти радять в усьому відшукувати позитив. Та навіть якщо розглядати сучасний стан речей як виклик юристам, що спеціалізуються в сфері судового захисту, та нагоду проявити весь їхній досвід у консалтингу, все одно слід лишатися обережно оптимістичними, вважає партнер ЮФ «Антика» Андрій Володимирович Кузнецов. Водночас в ЮФ «Антика» на рівні з досвідом представництва інтересів у судах поцінують знання матеріального права, без якого спір у будь-якому разі не виграти. Про вдале поєднання «матерії» і процесу, сучасні тенденції в площині судочинства, а також про власне бачення оптимізації роботи юридичної фірми за кризових умов юрист з 20-річним досвідом розповідає просто і без купюр...

Бесіду вела Катерина Бутовченко
«Юридична газета»

Останнім часом питання повернення повноважень Верховному Суду України (далі – ВСУ) обговорюється на всіх рівнях. Які кроки в цьому напрямку зроблено та що ще планується зробити?

Головне, що про цю проблему почали говорити не лише з точки зору стану речей до початку реформи ще в 2010 році, коли ці повноваження було скасовано. Її почали обговорювати власне тоді, коли з плином цих двох років стало зрозуміло, що відсутність центрального судового органу, який би займався уніфікацією судової практики і був би дійсно останньою інстанцією, унеможливило створення ефективної судової системи.

Ці питання ми розглядали під час Першого Судового форуму АПУ: багато доповідачів та представників судової влади це відзначали. Це справді є нагальною проблемою ефективного

правозастосування. І якщо говорити про безпосередні кроки, зроблені в цьому напрямку, то на сьогодні у Верховній Раді України зареєстровано три законопроекти, серед яких, зокрема, законопроекти Дмитра Притики, Олени Шустік, Ірини Бережної, і всі вони спрямовані на повернення до так званих позапроцесуальних повноважень ВСУ. Це уніфікація судової практики, надання роз'яснень, відновлення Пленуму ВСУ, повернення повноважень визначати наявність підстав для оскарження безпосередньо самому ВСУ. На мою думку, вбачається тенденція повернення до того стану речей, що існував раніше.

Як Ви ставитеся до пропозиції щодо створення конституційної палати у складі ВСУ замість Конституційного Суду?

Не можу сказати, що позитивно. Це різні речі – правозастосування та тлумачення законодавства. Правильне застосування норм права в конкретних правовідносинах, в конкретних справах є

завданням ВСУ. Звісно, тут існує ризик повернення до проблеми повторної касації. Конституційний Суд займається лише самою Конституцією, її тлумаченням та відповідністю норм права нормам Конституції, а не тлумаченням і правозастосуванням цих норм права в повсякденних правовідносинах. Це різні сфери.

Яке Ваше ставлення до права законодавчої ініціативи ВСУ?

Позитивне. Якщо ВСУ бачить якісь колізії, саме він має стати джерелом цієї первинної інформації для законодавця та виступати безпосереднім суб'єктом права законодавчої ініціативи, а не просто бути рецензентом тих законопроектів, які вносяться.

У разі спірного розмежування юрисдикцій хто має чітко вирішувати, до якої саме юрисдикції віднести справу?

На мою думку, це має бути максимально визначено в процесуальному законі відразу. Але процесуальний

закон, зрозуміло, не може врегулювати всі можливі випадки, які виникають. І таких пограничних випадків між тією чи іншою юрисдикцією завжди багато. Остаточні всі юрисдикції все одно мають сходитися в одній точці – у ВСУ. Адже рішення ВСУ є загальнообов'язковими, тобто рішення ВСУ по конкретних справах мають преюдиційну силу для всього юридичного загалу. ВСУ може оперативним чином прикладі конкретних справ вирішувати цю проблему, якщо вона дійсно виникає. Це питання застосування процесуального закону, опікуватися яким, до речі, ВСУ наразі формально позбавлений можливості.

Але ж ми знаємо й іншу ситуацію, коли ці юрисдикційні питання штучно створюються з певною метою і не мають нічого спільного з судовою системою, проте мають багато спільного з конкретними особами та обставинами. Це є винятками, а от системні проблеми має вирішувати ВСУ. Більш того, ВСУ повинен мати важелі впливу на тих

фото ОЛЬГИ КУЗНЕЦОВОЇ «ЮРИДИЧНА ГАЗЕТА»

ПРОФІЛЬ

Ім'я та прізвище: Андрій Кузнецов
Компанія: Юридична фірма «Антика»
Посада: партнер
Кількість партнерів у компанії: 3
Кількість юристів у компанії: 13
Ключові практики: судові спори та арбітраж, корпоративне право, юридична експертиза
Освіта: юридичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка (1994)
Юридичний стаж: 20 років
Попередні посади/досвід: партнер, керівник судової практики юридичної фірми «Салком»

суддів, які свідомо порушили закон.

Неабиякий інтерес у юридичної спільноти передусім викликаний зміною підходів щодо обов'язковості судових рішень ВСУ. В чому полягають ці зміни?

Якщо раніше рішення мали обов'язкове значення для сторін у справі, то зараз прямо закріплено, що рішення ВСУ в частині правильності застосування тієї чи іншої норми є обов'язковими для всіх учасників суспільних правовідносин – не тільки для сторін, але й для державних органів, у т.ч. і суддів, які застосовують цю норму. Законодавець у даному випадку намагався підвищити статус рішень ВСУ після позбавлення його позапроцесуальних повноважень. Це правильно, але якби ж це завжди виконувалося...

У тому-то й питання: наскільки ці позиції ВСУ дотримуються і наскільки вони сприймаються юридичною спільнотою? Чи можна говорити про відповідні рішення як про своєрідний прецедент?

Прецеденту в класичному розумінні тут не буде. Як мені вбачається, фактичне рішення ВСУ з того чи іншого питання можна прирівняти по обов'язковості

«ЯКЩО ПОВЕРТАТИСЯ ДО МОДЕЛІ ПЛЕНУМУ ВСУ З ЙОГО ПОВНОВАЖЕННЯМИ, НЕ ОБОВ'ЯЗКОВО ВИКЛЮЧАТИ НОРМИ ПРО ОБОВ'ЯЗКОВІСТЬ СУДОВИХ РІШЕНЬ. НАВПАКИ, ПОЗАПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРАВА МАЮТЬ ГАРМОНІЙНО ДОПОВНЮВАТИ ОДНЕ ОДНОГО І НЕ ДОПУСКАТИ КРАЙНОЦІВ»

до тих постанов Пленуму, що існували до реформи та роз'яснювали, які, власне, норми закону і яким чином мають застосовуватися в тих чи інших правовідносинах. Ці постанови Пленуму були обов'язковими. Тобто довелось таким чином замінити позапроцесуальні

повноваження ВСУ процесуальними. Але потреба в регулюванні не зникла, хоча безпосередня роль судових рішень юридичної спільноти та державних органів, яким ці рішення адресовані, і це «суб'єктивне» ставлення потрібно змінювати. Я не бачив, щоб хтось посилався на рішення ВСУ в процесі розгляду справи – хіба що в окремих випадках. Це не набуло такого поширення, як було з постановами Пленуму ВСУ, коли судді перших інстанцій прямо посилалися на такі постанови.

Якщо повертатися до моделі Пленуму ВСУ з його повноваженнями, не обов'язково виключати норми про обов'язковість судових рішень. Навпаки, позапроцесуальні та процесуальні права мають гармонійно доповнювати одне одного і не допускати крайнощів. Ні для кого не секрет, що не завжди рішення ВСУ по окремих справах відповідають

доктрині. Для цього є певні причини. Але коли ці рішення при цьому стають преюдиційними без можливості зміни, невже це добре? Гадаю, не дуже.

І – знову ж таки – як юридична спільнота ставиться до чіткості та обґрунтованості таких рішень ВСУ?

По-різному: все залежить від того, які справи та які рішення. Іноді читаєш рішення, воно є глибоким, обґрунтованим, мотивованим і законним. А інший раз читаєш і взагалі не розумієш, у чому там полягають мотиви. Якщо рішення ВСУ – це рішення вищої судової інстанції, яке є обов'язковим, яке певною мірою створює базу для подальшого використання правових норм у суспільному обігу, то ставитися до цих рішень зверхньо не можна. Я знаю багатьох суддів ВСУ особисто – доводиться зустрічатися під час різних професійних заходів, і я скажу, що всі вони дуже досвідчені та кваліфіковані фахівці. Коли йдеться про роботу професіоналів, питання не стоїть про юридичну техніку. До речі, є формальні вимоги процесуального закону до судових рішень, і якщо щось потрібно змінювати, то це потрібно робити на законодавчому рівні. Єдине, що треба вдосконалювати в цій ситуації, це обґрунтованість рішень. Наявність обґрунтованості та правова позиція, покладена в основу рішення, не мають викликати сумнівів. До речі, законопроекти, про які ми з Вами вже згадували, власне й спрямовані на якісні зміни в цій частині.

Думаю, оприлюднення всіх рішень ВСУ і той факт, що вони є доступними та до них може звернутися будь-хто, дуже швидко розставляє все по своїх місцях. Я переконаний, з часом незрозумілі випадки правозастосування потрохи відходять у минуле.

На Першому Судовому форумі Ви зазначали, що в рішеннях ВСУ зустрічаються непоодинокі випадки, коли ВСУ відмовляє в перегляді рішення суду касаційної інстанції без будь-яких більш-менш зрозумілих пояснень. Розкажіть, будь ласка, про це детальніше.

На мою думку, між ВСУ і вищими спеціалізованими судами певною мірою існує конкуренція. Сьогодні вищі спеціалізовані суди вирішують, чи підпадає справа під критерії перегляду ВСУ. Вирішуючи це питання, виникає деякий внутрішній конфлікт інтересів, бо у вищому спеціалізованому суді мають оцінити своїх колег, виносячи питання на рівень ВСУ. А коли це відбувається, і справа передається до ВСУ, з'ясовується, що в останнього своя точка зору. Але повноважень переглянути ухвалу вищого спеціалізованого суду у ВСУ немає. Залишається відмовити за відсутності підстав для перегляду, але це не відповідає процесуальному закону щодо підстав для такої відмови. Це є проблемою процесуального закону. І її можна врегулювати на законодавчому рівні: або безпосередньо надати ВСУ повноваження

встановлювати прийнятність справ для власного розгляду, або дати додаткову процесуальну можливість оскаржувати до ВСУ ухвали вищого спеціалізованого суду з цього питання.

Повернімося до окремих справ, які містять виключення. Досить цікава підстава відмови у перегляді справи – констатація ВСУ факту істотної відмінності обставин справи. І при цьому жодних пояснень, у чому ж полягає ця суттєва відмінність. Чому, на Вашу думку, такі факти мають місце, адже процесуальний закон дещо по-іншому визначає критерій для перегляду справ ВСУ?

Законодавець чітко визначив, що підставою для перегляду Верховним Судом рішень вищого спеціалізованого суду є наявність різного застосування останнім тієї чи іншої норми права в подібних правовідносинах. Але якщо гось тлумачення терміну «подібні правовідносини» немає. І оскільки доктринальне тлумачення відсутнє, це поняття іноді підміняється наявністю «відмінних обставин справи». Я впевнений, що це неправильний підхід, бо це різні поняття – «подібні правовідносини» і «однакові (подібні) обставини справи». Будь-яка справа відрізняється від іншої обставинами: оскільки у нас немає прецеденту, вона індивідуальна – за сторонами, за фактичними обставинами і навіть за правовідносинами. Визначити подібність справ за ознакою однаковості обставин не є правильним. Якщо йти далі, ще навіть коли був проект змін 2010 року, і потім вони були прийняті, ми з колегами багато дискутували і дійшли висновку, що при буквальному дотриманні цього критерію подібності жодна справа не повинна передаватися на розгляд ВСУ. Це моя особиста точка зору.

Так, наприклад, якщо питання стоїть про розмежування компетенції органів управління акціонерного товариства і товариства з обмеженою відповідальністю, в обох випадках застосовуються загальні норми Цивільного кодексу, однакові норми – статті 92 і 98 ЦК. Правовідносини однакові – питання в розмежуванні компетенції вищого і виконавчого органу господарського товариства. Однак оскільки йдеться про різні організаційно-правові форми, обставини будуть відрізнятися. Тобто правовідносини подібні, а факти різні, і саме через це одні й ті самі норми начебто можуть застосовуватися по-різному, і ніякої колізії тут чомусь не вбачається. Насправді це саме той випадок, коли ВСУ треба втручатися і забезпечувати єдність судової практики і однаковість застосування загальних норм ЦК: критерій подібності правовідносин, як на мене, не визначається подібністю фактичних обставин справ. Це дуже важлива проблема, яка також має бути вирішена на законодавчому рівні.

Яким чином позиція наукових фахівців щодо спірної норми права

враховується ВСУ при прийнятті рішення?

Навіть не маю уявлення – краще про це спитати у суддів Верховного Суду України. Але, відверто кажучи, я ще не бачив рішення ВСУ, в якому була б наведена позиція членів Науково-консультативної ради при ВСУ, тим більше яка йшла б у розріз із прийнятим рішенням. Проте мені достеменно ві-

значали б, чому вони не приймають позицію фахівців. Зрозуміло, судді є фахівцями в своїй галузі, і вони приймають рішення на виконання своїх повноважень: ніхто у них цього відібрати не може, але якщо написано в законі, що має бути такий висновок – до речі, моє бачення, там це імперативно виписано, – і такий висновок є, то у випадку,

ФОТО ОЛЬГИ КУЗНЕЦОВОЇ «ЮРИДИЧНА ГАЗЕТА»

домо, що були такі випадки, коли позиція фахівців Науково-консультативної ради при ВСУ, яким направлялася справа і які давали певні висновки, кардинально відрізнялася від подальшого рішення ВСУ. Ми з Вами говоримо про експертів у галузі права, які не просто з вулиці прийшли, а були обрані членами Науково-консультативної ради при ВСУ на визнання їх найвищого рівня кваліфікації. Я не знаю серед них людей, які стояли б осторонь від науки і права. Це дійсно висококласні фахівці, які займаються правозастосуванням багато десятиліть – і не тільки на теоретичному рівні. Я не кажу, що вони не можуть помилятися, більш того, вони дають свою суб'єктивну оцінку. Наскільки я знаю процедуру, колегіальних обговорень рішень немає. Скільки науковців, стільки й думок. Я не звеличую роль Науково-консультативної ради, все одно остаточне рішення повинні приймати судді ВСУ. Але якщо є наукова думка, вона має бути врахована при прийнятті рішення, обґрунтовано прийнята чи відхилена. Тоді можна казати, що відбувся повноцінний розгляд справи з точки зору правильного застосування норми права.

Водночас я не пригадую жодного випадку, коли судді в своїх рішеннях

якщо судді з ним не погоджуються, цьому має бути обґрунтування. Наукові фахівці ж обґрунтовують свою точку зору?! До речі, питання застосування норми права – це питання доктринальне, а доктринало у нас займаються не тільки судді.

Якими, на Вашу думку, є підсумки 2012 року у сфері судової практики? На які процесуальні питання, окрім перегляду справ ВСУ, слід звернути увагу, а які вже відходять в історію?

Підсумки 2012 року в сфері судової практики, на мою думку, одні: практика певною мірою згортається. Ми бачимо тільки збільшення кількості спорів між державою, державними органами та суб'єктами підприємницької діяльності, але не між суб'єктами підприємницької діяльності. Тобто йдеться про скорочення спорів між представниками бізнесу. На перший план виходять спори про захист бізнесу від держави в усіх аспектах, навіть у кримінальному. Я думаю, ця тенденція поглиблюватиметься в 2013 році.

А як бізнес буде вирішувати свої спірні питання?

Держава, на мою думку, не «випустить» розгляд спорів з-під свого

контролю. З іншого боку, буде намагання бізнесу – і воно зараз чітко простежується – вивести суттєві бізнес-спори за межі юрисдикції України. Якщо так триватиме й надалі, то залишаться тільки незначні комерційні спори, а серйозні корпоративні спори в Україні в принципі розглядатися не будуть. З'являтиметься більше спорів із державними органами, органами місцевого самоврядування тощо – там, де буде відчуватися тиск держави на недержавних суб'єктів.

Тобто суди нарешті розвантажать-ся таким чином?

Не думаю, що можна радіти цьому. Тим більше, що навантаження на суддів, які розглядають кримінальні та адміністративні справи, не зменшиться. Як я вже сказав, тиск держави на бізнес буде посилюватися.

Ми часто спостерігаємо випадки, коли державні інтереси щільно переплетені з інтересами комерційних структур, тому за інтересами держави здебільшого можна знайти приватний інтерес, але все одно, це питання адміністративних судів і певною мірою тут присутній й кримінальний аспект. Кримінальний процес було змінено, але Кримінальний кодекс ніхто не скасовував, тобто в СІЗО, може, і стане більше місця, але на судовій статистиці це не дуже позначиться. На господарські суди на сьогодні навантаження вже знизилось – це абсолютно реальний факт. Там, де споживач судової послуги – у даному випадку бізнес – не відчуватиме ефективного та реального захисту, відбуватиметься намагання вирішити питання іншим шляхом. Це й медіація, і перенесення в інші юрисдикції. Якщо не буде предмета звернення до суду, то суди власне й розвантажаться.

Наостанок розкажіть, будь ласка, про судову практику Вашої юридичної фірми. Як Ви ставите перед собою цілі?

Судова практика є однією з ключових і успішних практик нашої фірми. Будь-який клієнт, який звертається до нас з приводу судового захисту своїх бізнес-інтересів, отримує кваліфіковану допомогу наших досвідчених спеціалістів. До речі, ми завжди акцентували свою увагу на глибокому знанні матеріального права, що є запорукою універсальності наших юристів.

І хоча ринок, як я вже зазначав, певною мірою йде на спад, з іншого боку, ми спостерігаємо збільшення клієнтських запитів на послуги консультативного характеру. Відповідно до цього ми орієнтуємо юристів судової практики на більшу універсальність, вихід за межі вузької судової спеціалізації та можливість показати свій досвід у консалтингу.

Це наш шлях подальшого розвитку, і з огляду на ситуацію на ринку, ми вбачаємо цю стратегію раціональною. Думаю, що такого підходу ми будемо дотримуватись доти, доки ринок не зазнає позитивних змін.